

Kaip atpažinti didelių gebėjimų vaiką?

Patarimai tėvams

Dalia Nasvytienė

Sigita Girdzijauskienė

Gražina Gintilienė

Dovilė Butkienė

Specialiosios
pedagogikos
ir psichologijos
centras

Kaip atpažinti didelių gebėjimų vaiką? Patarimai tėvams

Dalia Nasvytienė

Sigita Girdzijauskienė

Gražina Gintilienė

Dovilė Butkienė

Specialiosios
pedagogikos
ir psichologijos
centras

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Specialiosios
pedagogikos ir
psichologijos
centras

Parengta ir išleista įgyvendinant Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro projektą „Mokinių akademinį gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“ (Nr. 09.2.2-ESFA-V-707-01-0001).

A u t o r i a i :

Dalia Nasvytienė, Sigita Girdzijauskienė,
Gražina Gintilienė, Dovilė Butkienė

K a l b o s r e d a k t o r ė

Agnė Bolytė

D i z a i n e r ė

Edita Namajūnienė

Nuotraukos iš www.shutterstock.com

Be rašytinio Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro sutikimo nei visas leidinys, nei atskira šio leidinio dalis negali būti dauginama elektroninėmis arba mechaninėmis priemonėmis, įskaitant ir fotokopijavimą bei protokolavimą, ar kitokiu informacijos saugojimo ar atgaminimo būdu.

ISBN 978-609-454-378-4

© Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2018.

Visos teisės saugomos

Didesnių gebėjimų turinčių vaikų atpažinimas remiasi įvairių šaltinių duomenimis, derinant kelis įvertinimo būdus. Dažniausiai atliekamas psichologinis gebėjimų įvertinimas, pasitelkiami mokytojų stebėjimo duomenys apie vaiko mokymąsi pamokų metu. Juos svariai papildo ir tėvų nuomonė apie jų sūnaus ar dukros gebėjimų išraišką. Apklausus 22 Europos Sąjungos šalis, išaiškėjo, kad 18 iš jų gabiems vaikams atpažinti naudoja tėvų klausimynų duomenis (greta jau minėto psichologinio įvertinimo ir mokytojų apklausos – aut. pastaba). Tai vyksta giliais vaikų gebėjimų atpažinimo tradicijas turinčiose ir (ar) aukštais mokymosi pasiekimais garsėjančiose šalyse: Airijoje, Austrijoje, Estijoje, Danijoje, Suomijoje, Slovėnijoje, Olandijoje, Škotijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje ir kt. (*European Agency for Development in Special Need Education, 2009*).

Kodėl didesniems intelektualiams gebėjimams atpažinti būtina ir tėvų nuomonė?

Ugdymo praktika ir moksliniai tyrimai neginčijamai įrodė, kad tokie gebėjimai anksti išryškėja (a); pasireiškia ir kasdieniame gyvenime, ne tik mokyklinės veiklos metu (b); pasižymi didele įvairove (c); yra sudėtinė vaiko asmenybės dalis (d). Trumpai apžvelgsime šiuos keturis aspektus.

- a) Didesnių gebėjimų turintiems vaikams būdinga ankstyvesnė ir spartesnė psichologinė raida. Perleth ir kt. (2000) apibendrina tokių vaikų ankstyvojo vystymosi tendencijas ir priėjo prie išvados, kad jie mėnesiu anksčiau nei bendraamžiai pradėjo vaikščioti, 3,5 mėnesio anksčiau ėmė kalbėti, turėjo platų ir tikslų žodyną, nuo mažens domėjosi skaitymu. Nuo pat mažų dienų tokiems vaikams būdingas pastabumas, platūs interesai, atsparumas trukdžiams susidomėjus patrauklia veikla, teisingumo jausmas ir kt. Kitas didelių gebėjimų vaiko raidos bruožas – jos netolygumas. Tai reiškia, kad atskiros raidos sritys plėtojasi nevienodu tempu. Tarkime, pažintinė raida gali pralenkti fizinę ar socialinę ir emocinę raidą. Kuo aukštesnis intelekto koeficientas, tuo ši tendencija ryškesnė. Pavyzdžiui, vaikas gali puikiai spręsti savo bendraamžiams neįkandamus matematikos uždavinius ir kartu pasižymėti silpna savireguliacija - itin jautriai išgyventi nesėkmes, nesuvaldyti savo įniršio, įsivelti į peštynes. Raidos asinchroniškumas padeda suprasti kai kurias didesnį mokymosi potencialą turinčių vaikų elgesio problemas.
- b) Gebėjimai yra vidinės psichologinės savybės, galinčios tiesiogiai laiduoti akademinę sėkmę ir didelio mokymosi potencialo realizaciją (tuomet kalbame apie talentingus išskirtinių pasiekimų vaikus), glūdėti vaiko viduje neišreikšto mokymosi potencialo pavidalu ar pasireikšti ne mokyklos aplinkoje (tuomet susiduriame su savo gebėjimų nerealizuojančiais mokiniais). Tai iliustruotų spindinčio deimanto ar vos matomo ledkalnio vaizdiniai. Ne kiekvienas vaikas gali pasižymėti itin aukštais intelektualiais gebėjimais, tačiau kiekvienam turi būti suteikta galimybė atpažinti ir vystyti savo potencialą, išmokti tie, kiek leidžia gebėjimai, motyvacija plėtoti savo stiprybes. Tokią galimybę svariai sustiprina tėvų ir artimųjų palaikymas, supratinga nuostata apie būtinybę atpažinti ir plėtoti didesnius gebėjimus.
- c) Yra bendrieji, įvairiose veiklose pasireiškiantys dideli intelektualiai gebėjimai (pavyzdžiui, supratingumas, kritinis mąstymas, problemų sprendimas, greita esminių ryšių pagava), ir konkrečios

srities ar sričių gebėjimai (konkrečiai, kalboms, matematikai, gamtos mokslams, technikai). Austrijų psichologai teigia, kad gebėjimu galime vadinti kiekviename asmenyje slypintį bendrą ar specifinį potencialą tam tikrai sričiai (White paper, 2013). Taigi, kai girdime, kad „kiekvienas vaikas turi gebėjimų“, būtina atidžiau patikslinti: kokio? kokio lygio? kokiomis aplinkybėmis jie išryškėja ar neatsiskleidžia? Vaikas gali išsiskirti iš bendraamžių savo gebėjimais keliose srityse ar vienoje kurioje nors veikloje. Nuo pradinio mokyklinio amžiaus jie išsiskiria itin stipriu gebėjimu susikaupti ir įsiminti, puikiai išvystytais kalbiniais bei matematiniais gebėjimais. Konkrečiau tariant, jie sparčiau išmoksta skaityti, puikiai įsisavina sudėtingesnes sąvokas ir noriai jas naudoja kalbėdami, greitai atsako į suaugusiųjų klausimus, lengvai sudeda, atima, daugina ir dalija skaičius, turi tikslaus laiko pojūtį. Dažnai didesnių gebėjimų mergaitės ar berniukai viską atlieka savo malonumui, ne dėl įvertinimo ar pagyrimo. Dalykinio ugdymo metu jie išlaiko spartų mokymosi tempą, toliau vysto išskirtinius analitinius gebėjimus, pastabumą, originalų žvilgsnį į pasaulį.

- d) Gebėjimai glaudžiai susiję su emocijomis, vaizduote, interesais ir kitais aspektais. Tėvų žvilgsnis leidžia pamatyti situaciją iš vaiko perspektyvos, nesureikšminti tik pažinimo galių. Šeimoje vaikas praleidžia didžiausią savo laiko dalį, tad būtent tėvai pamato visą vaiko savybių spektrą, jo stiprybes ir sunkumus, padeda atskleisti vaiko unikalumą. Tai ypač svarbu kalbant apie didesnių gebėjimų vaikus, nes kuo aukštesnis intelektinių gebėjimų lygis, tuo labiau išreikštas žmogaus individualumas. Galima teigti, kad gabūs vaikai yra energingi, emociškai jaudrūs, t. y. išgyvena intensyvias ir lengvai sužadinas emocijas, pasižymi empatija arba sugebėjimu suprasti kito žmogaus emocijas būsenas, yra jautrūs, greit pajunta ir reaguoja į neteisębę, nuolat siekia naujų žinių, turi lakią vaizduotę, mėgsta svajoti, yra savikritiški. Jie gali turėti nevaikiškų pomėgių, apie kuriuos mėgsta diskutuoti su vyresniais vaikais ar suaugusiais „kaip lygūs su lygiais“.

Taigi atžvalga į tėvų nuomonę turi mažiausiai du pranašumus. Pirma vaikas auga tėvų sukurtoje aplinkoje, tad tėtis ir mama geriausiai žino savo raidos ypatumus ir pirmieji pamato didesnių gebėjimų išraišką. Antra, tėvai suteikia unikalių duomenų apie natūralų vaiko elgesį įvairiose situacijose, laisvalaikio pomėgius, bendravimo ypatybes, su mokymusi ir pasiekimais nesusijusią veiklą, kasdieniame gyvenime pasireiškiantį aplinkos tyrinėjimą. Tai padeda švietimo pagalbos specialistams (mokytojams, psichologams) pamatyti didesnių vaiko gebėjimų dermę.

Kartu reikia pripažinti, kad tėvams gali būti sunku objektyviai įvertinti savo atžalų ypatumus. Egzistuoja pavojus lyginti juos su broliais, seserimis ar savo paties savybėmis praeityje, nėra galimybės pamatyti bendraamžių kontekste. Žemiau pateiktas tėvams skirtas Vaiko gabumų rangavimo klausimynas 2–4 (1 priedas) ir 5–8 klasėse (2 priedas) besimokantiems mokiniams padeda geriau suprasti vaiko gebėjimų išraišką, elgesio ypatumus, mokymuisi svarbias savybes.

Vaiko gabumų rangavimo klausimynas

PASKIRTIS. Klausimynas skirtas informacijai apie namų aplinkoje pasireiškiančius vaiko mokymosi ir elgesio ypatumus rinkti.

STRUKTŪRA. 18 klausimyno teiginių aprašo mokymosi potencialą turinčių 2–4 klasių mokinių intelektualinių gebėjimų raišką (pvz., „greitai išmoksta naujų dalykų“, „logiškai samprotauja“, „pagavus, greit perpranta esmę“), kūrybiškumą ir novatorišką mąstymą (pavyzdžiui, „į klausimus atsako originaliai, galvotai“) bei asmenines savybes, padedančias siekti tikslų (pavyzdžiui, „įsitraukia, pasineria į veiklą“, „patinka intelektualinė veikla“).

KLAUSIMYNO PILDYMO NURODYMAI. Paprastai klausimyno pildymas užtrunka 10 min. Klausimyną pildo vaiko tėvai (globėjai). Pildydami klausimyną tėvai (globėjai) turėtų pažymėti, kiek atskiru teiginiu aprašoma savybė yra būdinga vaikui. Atsakymas „Netiesa“ vertinamas 1 tašku, „Iš dalies tiesa“ – 2 taškais, „Tiesa“ – 3 taškais. Jeigu ties teiginiu buvo pažymėta „Tiesa“, prašytume į po teiginiu esančią tuščią eilutę įrašyti konkretų pavyzdį, kaip ta vaiko savybė pasireiškia. Jeigu pavyzdžiui įrašyti vietos nepakanka, naudokite kitą lapo pusę ar papildomus lapus. Savybių derinys gali būti labai individualus – vaikas gali pasižymėti viena, keliomis ar daugeliu išvardytų mokymo(si) ypatybių, asmeninių savybių arba jam būdingos kitos nei klausimyne išvardytos savybės.

Vaiko gabumų rangavimo skalė

Vaiko vardas, pavardė

Gimimo data

Mokykla

Klasė

Pildymo data

Taškais nuo 1 iki 3 įvertinkite, kiek vaikui būdinga kiekviena žemiau išvardyta savybė. Kiekvienoje eilutėje apibraukite vieną atsakymą.

	Savybės	NETIESA	IŠ DALIES TIESA	TIESA
1.	Greitai išmoksta naujų dalykų	1	2	3
2.	Patinka intelektualinė veikla	1	2	3
3.	Kalba sklandžiai, turi turtingą žodyną	1	2	3
4.	Įsitraukia, pasineria į veiklą	1	2	3
5.	Turi sukaupęs (-usi) daug įvairių žinių	1	2	3
6.	Patinka dalytis žiniomis su aplinkiniais	1	2	3
7.	Eksperimentuoja, tyrinėja	1	2	3
8.	Yra plačių interesų	1	2	3
9.	Žingeidus (-i)	1	2	3
10.	Prisimena faktus, detales	1	2	3
11.	Sumanus (-i), išradingas (-a)	1	2	3
12.	Pagavus (-i), greit perpranta esmę	1	2	3
13.	Mėgsta skaityti	1	2	3
14.	Kūrybingas (-a), turi lakią vaizduotę	1	2	3
15.	Logiškai samprotauja	1	2	3
16.	Į klausimus atsako originaliai, galvotai	1	2	3
17.	Pritaiko žinias ir mokėjimus naujose situacijose	1	2	3
18.	Užduoda taikius klausimus, plėtojančius temos supratimą	1	2	3

Vaiko gabumų rangavimo klausimynas

PASKIRTIS. Klausimynas skirtas informacijai apie namų aplinkoje pasireiškiančius vaiko mokymosi ir elgesio ypatumus rinkti.

STRUKTŪRA. 19 klausimyno teiginių aprašo didelį mokymosi potencialą turinčių 5–7 klasių mokinių intelektinių gebėjimų raišką (pvz., „greitai išmoksta naujų dalykų“, „logiškai samprotauja“, „pagavus, greit perpranta esmę“), kūrybiškumą ir novatorišką mąstymą (pavyzdžiui, „į klausimus atsako originaliai, galvotai“) bei asmenines savybes, padedančias siekti tikslų (pavyzdžiui, „įsitraukia, pasineria į veiklą“, „patinka intelektualinė veikla“).

KLAUSIMYNO PILDYMO NURODYMAI. Paprastai klausimyno pildymas užtrunka 10 min. Klausimyną pildo vaiko tėvai (globėjai). Pildydami klausimyną tėvai (globėjai) turėtų pažymėti, kiek atskiru teiginiu aprašoma savybė yra būdinga vaikui. Atsakymas „Netiesa“ vertinamas 1 tašku, „Iš dalies tiesa“ – 2 taškais, „Tiesa“ – 3 taškais. Jeigu ties teiginiu buvo pažymėta „Tiesa“, prašytume į po teiginiu esančią tuščią eilutę įrašyti konkretų pavyzdį, kaip ta vaiko savybė pasireiškia. Jeigu pavyzdžiui įrašyti vietos nepakanka, naudokite kitą lapo pusę ar papildomus lapus. Savybių derinys gali būti labai individualus – vaikas gali pasižymėti viena, keliomis ar daugeliu išvardytų mokymo(si) ypatybių, asmeninių savybių arba jam būdingos kitos nei klausimyne išvardytos savybės.

Vaiko gabumų rangavimo skalė

Vaiko vardas, pavardė

Gimimo data

Mokykla

Klasė

Pildymo data

Taškais nuo 1 iki 3 įvertinkite, kiek vaikui būdinga kiekviena žemiau išvardyta savybė. Kiekvienoje eilutėje apibraukite vieną atsakymą.

	Savybės	NETIESA	IŠ DALIES TIESA	TIESA
1.	Greitai išmoksta naujų dalykų	1	2	3
2.	Patinka intelektualinė veikla	1	2	3
3.	Kalba sklandžiai, turi turtingą žodyną	1	2	3
4.	Įsitraukia, pasineria į veiklą	1	2	3
5.	Turi sukaupęs (-usi) daug įvairių žinių	1	2	3
6.	Argumentuotai diskutuoja su suaugusiais	1	2	3
7.	Patinka dalytis žiniomis su aplinkiniais	1	2	3
8.	Eksperimentuoja, tyrinėja	1	2	3
9.	Pastabus (-i)	1	2	3
10.	Yra plačių interesų	1	2	3
11.	Žingeidus (-i)	1	2	3
12.	Prisimena faktus, detales	1	2	3
13.	Sumanus (-i), išradingas (-a)	1	2	3
14.	Pagavus (-i), greit perpranta esmę	1	2	3
15.	Mėgsta skaityti	1	2	3
16.	Kūrybingas (-a), turi lakią vaizduotę	1	2	3
17.	Logiškai samprotauja	1	2	3
18.	Į klausimus atsako originaliai, galvotai	1	2	3
19.	Pritaiko žinias ir mokėjimus naujose situacijose	1	2	3